

УДК 343.8(477+4)

Лутченко А. В.

ЗАПРОВАДЖЕННЯ СЛУЖБИ ПРОБАЦІЇ В УКРАЇНІ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД

У статті охарактеризовано суть служби пробації в європейських країнах. Автор розглядає особливості застосування покарань без позбавлення волі до неповнолітніх та показує, що запозичення позитивних надбань європейського досвіду з науково обґрунтованою адаптацією до сучасних умов і вимог розвитку нашої країни є дуже важливим.

Ключові слова. Служба пробації, законодавство, неповнолітні злочинці, злочин, суд, соціальний працівник, центр порядку, ув'язнення.

Постановка проблеми. Інтеграція України в європейський культурний, освітньо-науковий і правовий простір потребує від держави та суспільства вироблення нових підходів до вирішення багатьох актуальних соціальних проблем, до яких відноситься й запровадження служби пробації. Так, низку нових видів кримінальних покарань, альтернативних позбавленню волі, на кшталт тих, що діють за кордоном, запровадив Закон України "Про пробацію" (2015). Але система пробації залишається новою й почасти навіть незрозумілою для нашого суспільства, тому потребує подальшої розробки, зокрема шляхом вивчення зарубіжного досвіду її організації та специфіки функціонування.

Аналіз останніх досліджень із проблеми. Аналізу сутності поняття "пробація" присвячені дослідження І. Ковчиної, І. Зверєвої, Л. Завацької.

Теорія і практика впровадження пробації та її застосування щодо неповнолітніх злочинців аналізувались в публікаціях таких науковців, як О. Беца, М. Панасюк, В. Шкадюк, І. Михайлова, Д. Лісон, Р. Форд, Д. Ягунов, Н. Татт.

Тому **метою** статті є характеристика європейського досвіду служби пробації та теоретичне обґрунтування запровадження його в Україні щодо неповнолітніх злочинців.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні одним з напрямів реформування державного управління системою кримінальної юстиції є створення національної служби пробації та відповідного комплексного правового інституту за зразками європейських країн. Служба пробації як організаційна структура з відповідними функціями є невід'ємним елементом будь-якої національної системи кримінальної юстиції [6].

Сам термін "пробація" отримав своє розповсюдження завдяки діяльності американських послідовників гуманістичних ідей. Проте історичний досвід показує що першою країною в Європі, яка започаткувала службу пробації ще в XIX ст. була Велика Британія, де і спостерігались перші спроби створення відповідних агенцій та інституцій. На початку 1820-х рр. Ворвікширський магістрат почав використовувати винятково формальне покарання для неповнолітніх у вигляді одного дня ув'язнення з одночасною передачею правопорушників під нагляд роботодавців або батьків. Окремі судді (М. Гілл, К.Кокс) за своєю ініціативною почали впроваджувати цю практику в діяльність своїх судів. Варто зазначити, що з самого початку особи, які брали правопорушників на поруки, були волонтерами [5].

Велика Британія зробила кроки щодо законодавчого закріплення концепції пробації у 1907 р., коли було прийнято закон "Про пробацію злочинців". У ньому зазначалося, що особа яка постала перед судом за скоєння злочину, і вина її доведена у встановленому порядку, суд, беручи до уваги персональні характеристики, минуле, вік, стан здоров'я злочинця або нетяжкий характер скоєного злочину, може прийняти одне з наступних рішень: припинити провадження по справі; умовно звільнити злочинця (з гарантіями або без них) за умови, що злочинець буде добре себе поводити в суспільстві. Інакше він знову може постати перед судом для винесення обвинувального вироку, але не пізніше трьох років після проголошення рішення суду про застосування умовного засудження.

Упровадження та успішне використання пробації у Великій Британії стало поштовхом для реформування законодавства щодо покарання в інших країнах Європи.

У більшості цих держав суди дуже обережно ставляться до застосування ув'язнення для неповнолітніх та осіб віком до 21 року. Перелік нев'язничних санкцій стосовно них досить широкий. Найтипівішою санкцією є відвідування центру порядку. Такі центри працюють під егідою служби пробації. Суд при винесенні вироку встановлює кількість годин для відвідування центру: для підлітків 12–16 років максимальна кількість складає 24 години; для осіб 16–21 року – 36 годин. У цих центрах засуджені беруть участь у таких обов'язкових видах діяльності: фізичні вправи, надання першої допомоги, вивчення правил дорожнього руху, організація дозвілля, обробка дерева, металу, ремонт техніки тощо. Найбільшого поширення набули центри пробації та виправні гуртожитки, які доводять свою високу запобіжну ефективність [1, с. 139].

Розглянемо діяльність служби пробації в окремих країнах. Так, діяльність служби пробації з неповнолітніми злочинцями і нагляд за ними у Болгарії є обов'язком інспекторів, соціальних працівників і громадських наглядачів. Основні функції цієї служби – наглядати та супроводжувати неповнолітніх, які вчинили злочин або щодо яких існує високий ризик злочину; відстежувати неповнолітніх, які є жертвами злочинів, насильства або жорстокого поводження [1, с. 141].

У Латвії освітні та виправні заходи можуть бути застосовані до неповнолітніх віком від 11 до 18 років. У чинному законодавстві Латвії передбачено низку заходів, наприклад, попередження, компенсація потерпілому, якщо правопорушник має прибуток (з 15 років) та якщо така сума не перевищує половини мінімальної місячної заробітної плати. Серед інших можливих заходів можна назвати постанову про відпрацювання злочинцем заподіяної ним шкоди з метою її репарації (починаючи з 15 років), передання під нагляд батьків або осіб чи установ, що їх замінюють, та поміщення у виправний освітній заклад; вибачення перед потерпілим, якщо останній погоджується на таке врегулювання, встановлення спеціальних обмежень щодо поведінки (на період від 30 днів до 12 місяців) і виконання громадських робіт протягом 10–40 годин [1, с. 142].

Система кримінального судочинства Словенії розрізняє неповнолітніх віком до 16 років і неповнолітніх віком від 16 до 18 років. Для молодшої групи передбачені такі варіанти закінчення розгляду справи, як догани. Суд може видати одну або більше інструкцій та заборон для неповнолітнього злочинця, а саме: особисто вибачитись перед постраждалим громадянином (потерпілим); досягти примирення з постражданою особою шляхом сплати грошей, виконання певної роботи або іншим способом, з метою відшкодування збитків, завданих під час учинення злочину; регулярно відвідувати школу; розпочати професійно-технічне навчання або влаштуватись на роботу; проживати з вказаною сім'єю або у вказаній установі тощо; пройти громадські роботи або виконати роботу на користь благодійних організацій, пройти лікування у відповідній установі; отримати консультації з навчання, професійно-технічної підготовки, консультації психолога; пройти курс соціальної підготовки (не менше як чотири години на тиждень).

Окрім цього, у Словенії та інших європейських країнах існує такий досвід пробації: якщо неповнолітній злочинець потребує професійної допомоги і нагляду щодо його освіти, підготовки і належного розвитку, суд поміщує його під нагляд соціальних служб. У процесі цього нагляду неповнолітній злочинець продовжує проживати за своєю адресою або адресою своїх батьків чи інших осіб, які його утримують, а призначений соціальними службами радник здійснює відповідний нагляд [1, с. 145].

Досвід діяльності служб пробації скандинавських країн корисний, тому що Данія, Швеція, Фінляндія та Норвегія належать до тих держав, у яких фіксується порівняно невисокий рівень злочинності та достатньо широко розповсюджене застосування альтернативних санкцій. Більш того, ці країни приділяють особливу увагу проблемі злочинності неповнолітніх і соціальному захисту дитинства.

У Данії відсутня система ювенальної юстиції, і кримінальні справи неповнолітніх, які досягли віку 15 років, розглядаються відповідно до тих же процедур, що і справи дорослих осіб. Однак Служба пробації рідко має справу з неповнолітніми. Вони можуть стати клієнтами місцевих пробаційних центрів у зв'язку з умовним зняттям звинувачення. Найчастіше неповнолітні злочинці передаються під нагляд місцевих соціальних служб [3, с. 195].

У Швеції з 1999 р. неповнолітні у віці від 15 до 18 років, які вчинили злочини, за які їм раніше мало бути призначено тюремне ув'язнення, засуджуються до позбавлення волі, яке вони відбувають у реабілітаційних центрах закритого типу для правопорушників терміном від 14 днів до 4 років без права умовно-дострокового звільнення. Такі реабілітаційні центри не підвідомчі Службі в'язниць і пробації, вони включені до сфери відповідальності Національної ради закритих реабілітаційних установ [4, с. 40].

Такі засуджені, які направлені до реабілітаційного центру, спочатку поміщаються в приймальне відділення суворого режиму. Протягом незначного періоду перебування підлітка в цьому відділенні співробітники центру спільно з соціальним працівником аналізують індивідуальні потреби клієнта і визначають режим його подальшого утримання. У неповнолітнього засудженого є можливість зміни режиму утримання від більш суворого до менш суворого: як мінімум, кожен другий місяць співробітники центру, консультуючись з соціальним працівником, розглядають можливість переведення піднаглядного на більш пільгові умови утримання [3, с. 209–210].

Вивчення зарубіжного досвіду як позитивного, так і негативного, надає важливу інформацію про можливі шляхи формування та удосконалення служби пробації в Україні та особливості її діяльності щодо неповнолітніх правопорушників.

В українському законодавстві зазначається, що пробація – це система наглядових та соціально-виховних заходів, які застосовуються за рішенням суду та відповідно закону до засуджених, виконання певних видів кримінальних покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, та забезпечення суду інформацією, що характеризує обвинуваченого. Її метою є безпека суспільства шляхом виправлення засуджених, запобігання вчиненню ними повторних кримінальних правопорушень та забезпечення суду інформацією щодо обвинувачених з метою прийняття судом рішення про міру їхньої відповідальності [2].

Щодо неповнолітніх, робота в умовах служби пробації проводиться з особами віком від 14 до 18 років. Вона здійснюється спільно з органами і службами у справах дітей, спеціальними установами та закладами, що здійснюють їх соціальний захист і профілактику правопорушень з урахуванням вікових та психологічних особливостей дітей.

Орган пробації сприяє залученню засуджених неповнолітніх до навчання та здобуттю ними повної загальної середньої освіти. Соціально-виховна робота в умовах цієї служби проводиться спільно з батьками або їхніми законними представниками. Вона спрямована на забезпечення нормального фізичного і психічного розвитку, профілактику агресивної поведінки, мотивацію позитивних змін особистості та поліпшення соціальних стосунків серед молоді.

Орган пробації спільно з центральним органом виконавчої влади, що формує державну політику, забезпечує реалізацію пробаційних програм щодо неповнолітніх осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням [2].

Оскільки служба пробації є новою структурою в Україні, мусимо констатувати відсутність єдиного теоретичного та практичного підходу щодо здійснення даної роботи стосовно неповнолітніх злочинців. А відтак європейський досвід, на нашу думку, є кардинальним на час запровадження служби пробації в Україні.

Висновки. Таким чином, можна зробити висновок про те, що в зарубіжних країнах з особами, які перебувають під пробацією, проводять різнопланову соціально-педагогічну роботу: нагляд за поведінкою осіб, проведення індивідуально-профілактичної роботи, спрямованої на попередження вчинення ними правопорушень та злочинів, консультування, тренінги з формування навичок стримування емоцій і вміння спілкуватися з людьми, розвитку гігієнічних навичок і потреби піклуватися про своє здоров'я, а також роз'яснюють шкоду, яку заподіяно постраждалому; надають соціальні послуги та сприяють у розв'язанні соціально-побутових проблем, навчають жити самотійним життям, готують до законослухняної поведінки на волі тощо.

Для українського суспільства нагальним є розсудливий і критичний аналіз зарубіжного досвіду, запозичення його позитивних надбань з науково обґрунтованою адаптацією до сучасних умов і вимог розвитку нашої країни.

Використані джерела

1. Беца О. Зарубіжний досвід застосування пробації в ювенальній юстиції / О. Беца // Відновне правосуддя в Україні : щоквартальний бюлетень. – 2005. – № 1-2. – С. 134-146.
2. Закон України "Про пробацію" [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/160-19>
3. Обзор законодательства скандинавских и балтийских стран по службе пробации (уголовному надзору). Серия "Права человека" – СПб. : Составитель – Санкт-Петербургская общественная правозащитная организация "Гражданский контроль", 2005. – 243 с.
4. Практика виконання альтернативних покарань // Інформаційний бюлетень. – № 3 / Ред. група. О. Б. Янчука, С. О. Тимофєєва, Н. Г. Пивовара, М. М. Ковальчука. – К. : ДДУПВП, 2010. – 143 с.

5. Пробація у Великобританії [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу : <http://probation.at.ua/news/germany/2009-10-29-31>.
6. Ягунов Д. В. Принципи пробації : європейські стандарти та проблеми їх реалізації в Україні / Ягунов Д. В. // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія "Право". Випуск 9. Том 4. – Ужгород, 2012. – С. 172-176.

Lutchenko A. V.

INTRODUCTION OF THE PROBATION SERVICE IN UKRAINE: THE EUROPEAN EXPERIENCE

Ukraine's integration into European educational, cultural, scientific and legal space demands producing new approaches to solving a great amount of actual social problems including the establishment of the probation service. Thus, a number of new kinds of criminal punishments, alternative to imprisonment, like those functioning abroad, were introduced by the Law of Ukraine "On Probation" (2015). But the system of probation still remains to be new and often even unclear for our society, that's why it needs further development, in particular by studying the foreign experience of its organizing and special features of its functioning.

Great Britain made steps as to the legislative confirmation of the concept of probation in 1907, when the law "On Probation of the Criminals" was accepted and it became an impulse for reforming the legislation as to the punishment in other European countries.

The following educational and penitentiary measures to the minors at the age from 11 to 18 are used in Latvia: warning, working, transmission under the supervision of parents, sending to penitentiary establishments, giving excuses to victims.

In Slovenia and other European countries the following experience exists: if an underage criminal needs professional help and supervision as to education, training and appropriate development, the court puts this person under the surveillance of social services. During this surveillance an underage criminal goes on living at the address of his/her parents or other people maintaining him/her, while the counselor appointed by the social service is providing the appropriate supervision.

The experience of probation services working in Scandinavian countries is useful, because Denmark, Sweden, Finland and Norway belong to the countries, where a comparatively low level of criminality is observed and a wide range of alternative sanctions is used. Moreover, these countries pay special attention to the problem of juvenile crime and to the social protection of the childhood.

As the probation service is a new formation in Ukraine, we have to state the absence of the only theoretical and practical approach to providing measures used to underage criminals. That is why the European experience, in our opinion, is cardinal at the time of introducing the probation service in Ukraine.

Key words: *probation service, legislation, underage criminals, crime, court, social worker, order center, imprisonment.*

Стаття надійшла до редакції 18.12.2016 р.